

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ У СОЦІОІНЖЕНЕРНИХ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ПРАКТИКАХ

У статті досліджено основи концептуального моделювання соціальної реальності, репрезентовані в інтелектуальних Античності та Середньовіччя. Основну увагу зосереджено на вивченні соціоінженерних практик конструювання соціокультурного простору засобами комунікації.

Ключові слова: алгоритм, комунікація, комунікаційні технології, концептуальне моделювання, модель, соціальна інженерія, стратагема.

I. Вступ

Кристалізація соціальної інженерії як нової галузі знань відбувалася поступово. Будучи модерним науковим проектом, вона вбирала всі цивілізаційні новації такого насиченого ХХ ст. По суті, соціальна інженерія стала відповіддю на соціальні, політичні та соціокультурні виклики епохи. Сума знань, накопичена за все існування людства, лише у ХХ ст. почала практично використовуватися в реальних проектах на благо самої людини. Соціальна інженерія, продукуючи технології обробки знань та інформації, інтегрувалася у сферу політики, освіти, медицини, економіки. І цей процес уможливився лише завдяки комунікаційному потенціалу інформаційного суспільства.

Неодмінною складовою соціоінженерної діяльності є соціальне моделювання. У контексті нашого дослідження це поняття набуває подвійної семантики: по-перше, це особливий когнітивний процес обробки інформації індивідом, результатом якого є створення відповідних образів (моделей) соціальних об'єктів. Саме за інформаційними параметрами потрактовує модель М. Моїсеєв. Дослідник вбачає в ній спрощене, «упаковане» знання, що містить цілком визначену та обмежену інформацію про той чи інший предмет або явище. На його думку, модель є спеціальною формою кодування інформації, у якій неодмінно закладене нове знання про довкілля. Досліджуючи модель, людина унаочнює «потенційне» знання та практично використовує для задоволення своїх життєвих потреб [13].

Суголосної позиції дотримується американський філософ М. Вартофський. Автор, досліджуючи природу людського пізнання, називає основними формами його репрезентації моделі – «формальні структури, онтологічні твердження про природу речей (світів, суспільств, індивідів, дій, мислення), евристичні конструкції, що пропонують нам варіанти структурування нашого розуміння світу та самих себе» [5, с. 10]. Учений наголошує на тому, що продукування «когнітивних артефактів»/моделей – логічних та математичних систем, філософських і наукових концепцій, творів мистецтва, виробництва – уможливилось тільки завдяки соціальній взаємодії індивідів – комунікації.

По-друге, соціальне моделювання є основним методом наукового дослідження складних систем, що ґрунтується на формалізації соціальних феноменів, конструюванні їх аналогів, пошуку вирішення конкретних проблем та прогнозуванні розвитку ситуації. Більшість дослідників наголошує на тому, що соціальне моделювання використовує інструментарій математики (знання, накопичені у сфері досліджень систем лінійних або нелінійних рівнянь і нерівностей) та обчислювальної соціології. На думку В. Корнеєва, Т. Скотникової, математичне моделювання стає все більш значущим та ефективним для вивчення суспільних процесів, у тому числі комунікаційних [8].

Показовою є розвідка групи західних учених, у якій репрезентована міждисциплінарна структура «агентно орієнтованого соціального моделювання» – Agent-Based Social Simulation. Імітаційна платформа цієї дослідницької стратегії створювалася на базі комп'ютерного моделювання та обчислювальної техніки. Автори визначили такі типи моделей: штучні соціальні моделі (Artificial social models), що апробують «штучні» спільноти й ідеї «абстрактної природи», та соціально-наукові моделі (Social-scientific models) – обчислювальні анімації, спрямовані на вивчення конкретної суспільної або екологічної проблеми, розширення/уточнення соціальних теорій, соціоінженерне впровадження багатоагентних систем у реальні умови [19].

На думку С. Малкова, математичні моделі проблематично впроваджуються в гуманітарні студії, оскільки моделювати соціально-історичний процес досить складно: найчастіше більшість понять та чинників соціальної еволюції є неформалізованими категоріями [11].

Ю. Плотинський визначає два типи наукового моделювання – змістовне та формальне. Останнє втілюється за допомогою однієї або декількох формальних мов (приміром, мовою математичних теорій або мовою програмування). Змістовне моделювання найчастіше використовується в гуманітарній сфері та репрезентується через «звичайну» мову. Дослідник поділяє змістовні моделі за функціональними показниками на описові, пояснювальні та прогностичні [15]. Зауважимо, М. Вартофський також розрізняє лінгвістичні та нелінгвістичні форми модельної репрезентації світу.

Особливе місце в методології моделювання реальності посідає концептуальне моделювання, у яке свідомо закладаються теоретичні концепти й конструкти певної галузі знань. Ю. Плотинський називає логіко-семантичні, структурно-функціональні та причинно-наслідкові різновиди концептуального моделювання.

М. Кокаревич вважає методологію реконструювання «філософською системною дескрипцією уявлень про культурно-історичну реальність» [7, с. 146], що орієнтована на імплікацію смислів та цінностей людської діяльності. Дослідниця зауважує: завдяки ідеї сенсу та аксіологічних детермінант відбувається цілісне, тотальне, концептуальне конструювання культурно-історичних даностей [7].

II. Постановка завдання

Мета статті – розкрити основи концептуального моделювання соціальної реальності, репрезентовані в інтелектуальних проектах Античності та Середньовіччя.

III. Результати

Ідея системності світу, його ієрархічної структурності виникає ще в добу Античності. Філософи, намагаючись досягнути буття та місце людини в космічному порядку, створювали концептуальні моделі суспільних систем. Це були перші соціоінженерні спроби конструювання впорядкованої дійсності. Кожен структурний елемент універсуму мав чітко визначені соціальні параметри: призначення, функціональність, алгоритми вирішення проблеми та результативність упровадження. Неодмінно в такі концептуальні моделі суспільства «закладалися» соціально-комунікаційні технології як ефективні способи генерування ідей та регулювання суспільних процесів.

Про соціальну інженерію, точніше свідоме та жорстке управління державою, розмірковував у своїх трактатах Платон. У діалозі «Держава» (IV ст. до н. е.), учасниками якого стають Сократ, Главконом, Полемарх, Фрасімах, Адімант і Кефал, філософ обґрунтував проект ідеальної держави, заснованої на Справедливості. Дослідники схиляються до думки, що це була модель утопічної держави, яку К. Поппер називає тоталітарною або зразком «закритого типу суспільств» [14].

Підкреслимо, цей проект був суто комунікаційним, народженим у дискусії. Коли один з учасників діалогу зауважив, що це держава, «яка існує лише у сфері думок, бо на землі її ніде немає», – Платон відповідає: «Але на небі, [...] можливо, є її взірець, приступний для того, хто хоче побачити його, а дивлячись на нього, впорядкувати самого себе. І немає ніякого значення, чи вже існує десь на землі така держава, чи щойно буде, бо та людина зайнялася б справами лише такої держави, а жодної іншої – ні» [14, с. 298].

Попри суперечливі оцінки теорії Платона, мусимо визнати, що це перша спроба конструювання майбутнього державного устрою. І це устрій із чітко виставленими параметрами соціальної організації, дидактично визначеними пріоритетами виховання молоді, налагодженим механізмом комунікації соціальних інституцій. Платон не був практиком державного будівництва, але він спроектував уявну/мисленеву модель держави.

Прототипом платонового «місця, якого немає» (саме так перекладається давньогрецьке слово «утопія») була Спарта. Але Спарта без будь-яких соціально-політичних вад: корупції, повстань рабів, фіктивного законодавства, воєнних конфліктів. Філософ засуджує такі форми державного правління, як тимократія (кріто-лакедемонський устрій), олігархія, демократія та тиранія, називаючи їх «захворюваннями держави» [14, с. 242].

Ідеологічним осердям ідеальної держави Платона була рівність, справедливість та солідарність – такий собі античний соціалізм. Для втілення цих принципів філософ будує модель локальної держави. Це жорстко продуманий механізм, у якому чітко зорганізовані буденне життя та розваги громадян, їх виховання та праця, процес дітонародження й навіть сфера харчування та гуртожитку. У цьому полісі немає місця поетам, творчість яких не відповідає ідеології держави. Це суворо контрольована система.

Цікаво, що Платон окреслює державу-поліс як асоціацію професіоналів, де кожен громадянин чітко виконує свою фахову місію. Це складна соціальна система, де кожен індивід наділений коефіцієнтом корисної дії («кожна окрема людина повинна займатися чимось одним із тих занять, які потрібні державі, і саме тим, у якому найбільше виявляються її природні здібності» [14, с. 123]).

У задумах Платона державним управлінням мають займатися філософи, аристократи чи просто мудрі громадяни. Влада – справа обраних – талановитих, непересічних та високоосвічених особистостей. Так, вони повинні володіти знаннями в галузі арифметики (число є сутністю буття), геометрії (усвідомлення істинної прогресії думки) та астрономії (конфігурації зірок та

планет є джерелом пізнання істинного буття). Як бачимо, доісторичні філософські практики також тяжіли до математичного моделювання соціальної дійсності.

У Платона знаходимо цікаву метафору-діаду – «корабель-керманіч», що означає процес управління державою. Цікаво, що етимологія терміна «кібернетика» вказує на прямий його зв'язок із семантичним полем лексеми «корабель» – у давньогрецькій мові слово «κυβερνήτης» позначало мистецтво керманіча. Н. Вінер, обґрунтовуючи концепцію інформаційного (сигнального) управління машинами та суспільством, зауважував про вибір назви для «the theory of messages»: «...термін “кібернетика” я утворив від слова kubernetes, або “стерно”, “керманіч”, – теж грецьке слово, від якого ми врешті-решт утворюємо лексему “governor” (“правитель”）」 [6]. У «Державі» корабель постає складною в управлінні технічною спорудою, асоціативно співвідносною з експериментальною моделлю античного поліса-держави.

Платон акцентує увагу на тому, що на кораблі є завжди багато охочих захопити управління стерном, які вдаються до найпідступніших маніпулятивних технік, приміром, «підносять напій із мандрагори, вино чи вдаються до якогось іншого засобу, тільки б звалити його з ніг, а потім захоплюють владу на кораблі» [14, с. 183]. Філософ зауважує, що справжній кормчий «повинен враховувати пори року, брати до уваги дні, а також небо, зорі, вітри й усе, що належить до його мистецтва, якщо він справді має намір займатися кораблеводінням, незалежно від того, чи це узгоджується з чиеюсь волею, чи ні» [14, с. 183].

Особливе місце в ідеальній державі посідає система виховання молоді. Відомо, що Платон був поціновувачем та знавцем літературної творчості (у Платона це «мистецтво муз», пов'язане з умінням оповідати й міфами), яка мала б стати основою освіти. Але у виборі творів, за яким навчатиметься юнацтво, має спрацювати механізм цензури. Більше того, Платон пропонує ввести суворий контроль громадськості над словесним мистецтвом.

Під час дискусії перед філософом постає дилема «зобов'язати поетів виводити у своїх творах образи носіїв моральності, або відмовитись від їхньої творчості взагалі?» [14, с. 89]. У цьому виборі Платон залишається непохитним: суспільні інтереси понад усе, бо тільки так можна збудувати справедливу та «щасливу в своїй цілості» [14, с. 109] державу. Тому керманічам держави «годиться застосовувати брехню як проти ворогів, так і проти своїх громадян задля користі своєї держави» [14, с. 75].

Прямолінійність політичної концепції Платона сприймаємо лише з урахуванням того, що це уявна проєкція майбутньої держави. У ті часи арсенал соціально-технологічного конструювання був замалим та перебував на етапі свого формування. Платон подумки регулює процес державотворення за допомогою декількох параметрів: інститутів влади, закону, освіти та вільного шлюбу.

Новітня історія цивілізації поповнилася трагічними фактами функціонування тоталітарного режиму. За такої форми суспільного буття деякі принципи платонівської теорії реалізувалися сповна. І хоча філософ розмірковував про їх втілення лише гіпотетично, за допомогою системи соціальних інститутів (особливо інституту ЗМІ) та технологій ХХ ст. впровадило ці задуми в реальну практику державотворення.

Інструментом тотального керування масами та жорсткої диктатури стали засоби масової комунікації та пропаганди. Журналістика й масова культура ставали невід'ємними частинами політичного процесу, точніше – політичної міфології. Їх дискурс штучно наповнювався численними стереотипами, символами та ритуалами. ЗМІ через вербально-маніпулятивні механізми конструювали особливу, міфогенну, модель комунікаційних відносин між владою та суспільством. Ось чому Платон так остерігався впливу міфології на юне покоління «божественної держави», ніби пророкуючи, що технологічно оброблене слово здатне до глибокого трансформування суспільства.

«Комуністична» модель античного суспільства Платона не була підтримана його учнем Аристотелем, який, до того ж, критикував і Сократів проект соціальної організації, у якій не існувало приватної власності, що призводило до неефективного «усуспільнення» матеріальних благ. У цій полемічній частині «Політики» знаходимо важливий для нас момент: у конструюванні своєї ідеальної держави Аристотель застосовує інженерно-технологічний підхід. Він неодноразово використовує слово «проект» у значенні когнітивного конструювання дійсності. Філософ хоче віднайти раціональність, доцільність, послідовність у проектуванні майбутнього та, найголовніше, шукає конкретні шляхи реалізації задуму.

Аристотель розглядає державу як «певне об'єднання», утворене для «певного щастя» [2, с. 16], а людину – як «істоту політичну» [2, с. 18, 1252a]. Зазначимо, у російськомовному варіанті перекладу «Політики», здійсненому С. Жебельовим, позиція тексту «1252a» Книги I викладена так: «державу становить собою *спілкування* (в українському перекладі – *об'єднання*. – *І. Б.*), будь-яке ж *спілкування* організовується заради якого-небудь блага (адже будь-яка діяльність передбачає благо), отже, вочевидь, усі *спілкування* націлені на певне благо, причому більше інших, і до найвищого з усіх благ тяжіє те *спілкування*, яке є найважливішим й охоплює усі інші *спілкування*. Це спілкування називається державою або *спілкуванням політичним*» [3, с. 376] (курсив наш. – *І. Б.*). До речі, саме такою версією перекладу послуговується ряд украї-

нських учених (О. Бухатий, В. Скворець), свідомо закладаючи комунікаційну домінанту в основу своїх інтерпретацій соціальних фактів.

У загальному проекті аристотелевої політії (республіканського демократичного устрою) комунікаційний аспект посідає дійсно особливе, інтегративне, місце. По-перше, у концепції філософа мова є специфічною ознакою людини як «істоти політичної» [2, с. 18]. По-друге, здатність людини до спілкування є передумовою сприйняття таких понять, як «добро і зло, справедливість і несправедливість» [2, с. 18], тобто мова є духовною основою громадянина. По-третє, комунікаційна взаємодія членів поліса та усвідомлення ними морально-етичних норм сприяють формуванню своєрідного політичного об'єднання.

Філософ послідовно досліджує комунікаційні форми взаємодії влади та спільноти, що діяли або в конкретних «правильно впорядкованих» [2, с. 36] державах, або у «спроєктованих письменниками» [2, с. 36] суспільствах. Саме тип спілкування, що дає людям можливість жити відповідно до їх устремлень, і визначає модель державного устрою того чи іншого поліса.

Характеризуючи тиранію, Аристотель зауважує, що всі управлінські заходи за такої системи спрямовані на розпалювання ворожнечі між громадянами та доведення населення до стану інертності – «слабкодухості» [1, с. 159]. При цьому філософ пропонує тиранові вдаватися до серії технологічних прийомів, аби формувати позитивний образ «господаря та царя». У такій іміджмейкінговій політиці тиран має «вести облік надходжень і витрат», «поводитися не зарозуміло, а поважно, і взагалі так, аби співрозмовники не боялись його, а ставилися шанобливіше», дбати про свою «військову доблесть», бути стриманим у «тілесних розвагах та утіхах», «з палкою любов'ю ставитись до релігійних культів», «достойних громадян тиран має оточити такою шанобою», «керувати народом з удаваною прихильністю» [2, с. 159].

До конструювання своєї держави-поліса Аристотель ставиться прагматично, обмірковуючи кожну позицію соціального життя. Приміром, він подає чіткий проект міста, яке повинно мати вихід до моря і до суходолу, зручний транспортний зв'язок і навіть відповідати «санітарним нормам» [2, с. 197]. При цьому філософ окреслює схему розташування вулиць, будівель для виконання культу й сиситій, «вільних» площ та торговельних майданчиків.

У формат планування потрапляє й цикл життя окремого громадянина. Аристотель пропонує на законодавчому рівні визначати вік вступу громадян до шлюбу (для дівчат – 18-річний вік, для чоловіків – 37-річний [2, с. 209]) та віковий ценз на репродуктивність населення поліса.

Проект держави Аристотеля вражає своєю масштабністю та чітким окресленням соціально-політичних величин майбутнього досконалого поліса. На відміну від Платона, Аристотель, аналізуючи державний устрій, орієнтувався не на ідеальну модель, а на закономірно усталені форми соціально-політичного життя греків. Використовуючи солідну емпіричну базу (було проаналізовано 158 різновидів державного правління), філософ методом класифікації визначає проектні параметри ідеальної спільноти: ретельно співвідносить форми державного устрою та з абсолютною точністю визначає ту ідеальну модель, політію, яка здатна творити суспільне благо.

Зауважимо, управління як універсальний феномен співіснування людини та суспільства на різних етапах розвитку цивілізації виявляється специфічно. У добу Середньовіччя проекти досконалої держави були витримані в дусі християнської моралі. Державу розуміли як результат «божественного промислу», її осягали як вічність, а властитель, благословенний Церквою, мав втілювати волю Божу в земні справи.

Саме в Середні віки активно формуються технології символічної комунікації, яку Г. Альтхоф визначив як «спосіб невербальної взаємодії між людьми через знаки, наділені стійкими функціями та змістами» [18, с. 232]. Комунікаційні технології, органічно вплітаючись у тканину суспільного буття, яскраво маркували важливі віхи історії, спрямовували її хід, розкривали аудиторії значущість подій. В умовах доби Середньовіччя символічна (церемоніальна) комунікація симетрично розгорталася у двох соціокультурних площинах: сакральній – профанній/божественній – народній. Перша виражалася релігійним ритуалом, друга – карнавалом. Із цього приводу М. Бахтін зауважував: «Середньовічні люди були рівно причетними до двох життів – офіційного та карнавального, двох аспектів світу – благоговійно-серйозного та сміхового. Ці два аспекти співіснували в їх свідомості» [4].

Правителі західноєвропейських держав обов'язково мали пройти церемоніальний акт посвячення до влади, який у різних країнах мав свій релігійно-символічний зміст та свою лексичну номінацію. Так, Р. Джексон називає терміни латинського походження «consecratio», «inauguratio», «coronatio», німецькомовні назви – «Weihe» і «Krönung» та французькомовні варіанти – «consécration», «couronnement», «sacre» [17, с. 229]. Єднальним критерієм перелічених церемоніальних форм була комунікаційна (символічна) інтеракція в дихотомії «правитель – масова аудиторія».

Зауважимо, наприкінці XII – у першій половині XIII ст. у країнах Західної Європи формується нова економічна модель організації та управління матеріальним виробництвом. Саме в цей час актуалізуються філософські ідеї Аристотеля щодо державного устрою. У працях Статирита інтелектуальна еліта Середньовіччя частково знаходила відповіді на нагальні питання, які виникали під впливом атмосфери міського життя. Твердження Аристотеля про автономну цінність

земного світу та його обґрунтування суспільного блага знайшли відгуки в працях Августина Блаженного й Томи Аквінського.

Основні ідеї Аквіната щодо держави, закону та права мали величезний вплив на формування соціально-політичних теорій наступних епох. Його праця «De regimine principum» («Про правління владителів») – християнська версія політичної інженерії Аристотеля.

Примітно, що Аквінат, як і Платон та Аристотель, описуючи сенс державного управління, вдається до алегоричного образу-діади «корабель-керманич»: «корабель, який рухається то в одну, то в іншу сторони під натиском різних вітрів, не прийшов би до назначеної мети, якщо б не прямував до гавані зусиллями керманича; і в людини також є яка-небудь мета, до якої прямують усе її життя та діяльність, оскільки вона діє за допомогою розуму, завданням якого є, вочевидь, служити досягненню мети» [1].

Услід за Аристотелем Т. Аквінський розуміє людину як істоту «політичну та суспільну», вважаючи мову й здатність до спілкування її визначальними рисами. Отже, філософ дотримується комунікативного контексту тлумачення суспільно-політичних феноменів. Так, перекладач трактату «De regimine principum» О. Марей зауважує: «Ключовим поняттям для соціальної філософії Томи є *multitudo*, яке я, поки що, перекладаю як *сукупність*. Словом *спільнота* у тексті передається латинське *communitas*, а словом спілкування – *societas*. Слід зауважити, що за поняттям *societas* для Томи стоїть не якийсь суб'єкт або об'єкт суспільних відносин, не певна сукупність людей, але сам процес їх єднання, комунікації, спілкування» [12, с. 93].

Першу спробу осягнення стратегії свідомого та цілеспрямованого керування суспільно-політичними процесами продемонстрував Н. Макіавеллі в трактаті «Державець» (1518 р.). На думку А. Бичко, мислителю італійського Відродження вдалося «вперше сформулювати ідею національної державності та показати механізм управління нею» [10, с. 6].

По суті, «Державець» – це звід практичних рекомендацій щодо створення та організації монархій і республік; це своєрідний дороговказ політикам стосовно їх публічного іміджу та стратегічного планування дипломатії. Архітектоніка тексту трактату підпорядкована загальній схемі, яка через композицію чітких формулювань/порад відображає філософію політичних тактик: «Як треба правити містами й державами, які до підкорення жили своїми власними законами» [10, с. 429], «Про нові панства, здобуті своєю зброєю і власною звагою» [10, с. 430], «Про нові володіння, здобуті чужою зброєю і фортуною» [10, с. 433], «Про тих, хто приходить до влади лиходійством» [10, с. 438], «Про владу цивільну» [10, с. 442], «Як зміряти силу кожного панства» [10, с. 445], «Як треба державцеві поставити військову справу» [10, с. 455], «Про риси, за які людей, а найбільше державців, хвалять або гудять» [10, с. 457].

Відвертий макіавеллівський реалізм, навіть цинізм, репрезентують «справжність» жорсткої (часто загарбницької) політики Європи періоду XVI ст., яка страждала від зовнішніх конфліктів та політичної нестабільності. Соціальні потрясіння, активна трансформація (а то й руйнація) середньовічних суспільних інститутів вимагали точного моделювання ситуації та швидкої реакції державців. Саме ці моменти й визначили ідейно-стильові параметри праці Н. Макіавеллі.

У розрізі нашої проблематики праця Н. Макіавеллі цікава передусім тим, що в ній автор будує не примарні (утопічні) моделі ідеального суспільства, а конструює об'єктивну технологічну схему політичних методів та операцій, здатних «привести народ до створення нової держави» [10]. У сучасній науці поняттям «макіавеллізм» часто позначають технологічний підхід до явищ соціального маніпулювання.

Дійсно, текст трактату можна легко репрезентувати через формат смислових алгоритмів, що визначають процес переходу від допустимих вихідних даних до конкретного заданого результату. Причому макіавеллівським соціоінженерним алгоритмам властиві такі риси, як завершеність, визначеність, апробованість, результативність, детермінованість, тобто всі ознаки алгоритму як математичної категорії та наукової універсалиї.

Н. Макіавеллі підходить до процесу державотворення як до будівництва складної споруди, пропонуючи владарю повсякчас масштабно осягати майбутній соціальний проект та прораховувати всі напрями суспільних трансформацій. Це прямо вказує на соціоінженерний стрижень його концепції. У тексті трактату міститься безліч логічних операцій порівняння держави та інженерної споруди: «головні *підвалини* всіх держав, як нових, так і старих чи змішаних» [10, с. 428]; «закласти ті *підмурки*» [10, с. 433]; «можуть мати таке коріння й *підпори*» [10, с. 433]; «міцно збудована держава» [10, с. 437]; «як необхідні державцеві *міцні підвалини*, інакше він неминуче загине» [10, с. 448]; «він міг на цьому ґрунті *зводити будь-яку споруду*» [10, с. 433] (про Перона Сиракузького); «заклав *міцні підвалини* своїй майбутній потузі» [10, с. 434] (про Цезаря Борджу). Н. Макіавеллі услід за своїми попередниками також вдається до метафори корабель-керманич, пояснюючи стратегії державця.

Слід зауважити, що текст «Державця» насичений стратагемами – особливими логічними «заготовками» (патернами), у яких розкриваються хитромудрі плани щодо досягнення поставленої мети. По суті, стратагема – це той самий алгоритм із чітко заданою послідовністю виконання дій. Н. Макіавеллі на основі таких алгоритмів повністю технологізує процес прийняття рішень та поведінки владаря в конкретних ситуаціях.

Часто «Державця» засуджують за цинічність та підтримку відвертих маніпулятивних технік у дипломатії. Так, І. Левицька називає філософа «основоположником маніпулятивного підходу в європейській культурі» [9]. Хоча, на нашу думку, це була макіавеллівська спроба «обживання» суспільно-політичної катастрофи, де «жорстокість, убивство стали нормою в системі державного правління; чесність і вірність – інфантильними пережитками» [16, с. 310]. За словами Дж. Себайна та Т. Торсона, Н. Макіавеллі став «речником “людини поза законом” і суспільства, в якому індивід полишений сам на себе» [16, с. 310].

Значну частину трактату філософ присвячує роздумам про те, яким повинен бути державець в очах підданих. І знову Н. Макіавеллі вдається до прийомів стратегічного проектування – цього разу він конструює бажаний образ справжнього політика. Визначаючи «опорні» характеристики політичного іміджу, мислитель «імплантує» їх у конкретні реалії, у відповідний простір міжперсональної комунікації.

Історичне буття Європи періоду XVI ст. було позбавлене засобів масової комунікації, тому спілкування мало локальні й обмежені можливості. Та навіть у форматі «провінційного» суспільства філософ осягає важливість образу влади в державотворчому процесі та значення феномена громадської думки в консолідації соціуму. Н. Макіавеллі виводить непорушну аксіому: імідж – ілюзорний образ та спосіб комунікації: «Люди взагалі судять більше на око, ніж на дотик. Дивитися може всякий, а торкатися – лише декотрі. Кожен бачить тебе так, як ти йому здаєшся, тільки декотрі можуть відчувати, який ти насправді» [10, с. 464].

По суті, Н. Макіавеллі презентує першу соціально-комунікаційну технологію політичного іміджування. Створення ідеального публічного образу філософ подає як процес послідовного та цілеспрямованого дотримання символічно-комунікаційних актів, що формує відповідні суспільно-політичні параметри самої держави. Політику він порівнює з грою, тому в державних справах правителю дозволяється бути «великим вдавальником і лицеміром» [10, с. 463].

Політична концепція Н. Макіавеллі є першою спробою проектування майбутнього держави за реальними та об'єктивними показниками історичного часу. Філософ закладає соціоінженерне розуміння державотворчого поступу, де параметром трансформації суспільства виступають не божественне начало або релігійні інституції, а політичні технології. Мислитель відтворює дипломатичну діяльність державця у форматі чітких алгоритмів та стратагем, що ще раз засвідчує про технологічний вектор його доктрини. Соціоінженерний проект Н. Макіавеллі був спрямований на побудову національної держави, де центром управління стає правитель, який технологічно вправно використовує іміджеві, релігійні та економічні ресурси для її розвитку.

IV. Висновки

Концептуальне моделювання як форма пізнання та методологія вивчення складних суспільних систем постає органічною частиною соціоінженерних і культурно-історичних практик. Будучи основою перших світоглядних теорій, ця філософська стратегія уможливила цілісне осягнення світу та перспективу подальшого розвитку. Концептуальне моделювання реконструює бажану соціальну дійсність у єдиній причинно-наслідковій матриці, базовими елементами якої виступають минуле, теперішнє та майбутнє. Мислителі, усвідомлюючи часопросторові зв'язки, наділяючи їх певним смислом і цінністю, конструювали ідеальні схеми суспільства, у якому людина могла б досягти щастя, гармонії, справедливості. Визначеність цих морально-етичних категорій та цілісність державних утворень залежали від комунікаційного потенціалу соціуму, від характеру спілкування між членами суспільства. Отже, перші інтелектуальні проекти людства демонструють соціоінженерний/конструкторський підхід до суспільства як системи різноманітних, соціальних величин, що взаємодіють. Перспективним напрямом наукових розробок є вивчення статусу комунікації в подальших соціоінженерних практиках людства.

Список використаної літератури

1. Аквинский Ф. О правлении государем. *Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI–XVII вв.)* / Акад. наук СССР, Ин-т истории СССР, Ленингр. отд-ние ; под ред. чл.-кор. АН СССР В. И. Рутенбурга, И. П. Медведева. Ленинград, 1990. С. 233–242.
2. Аристотель. *Політика* / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ, 2000. 239 с.
3. Аристотель. *Сочинения* : в 4 т. Москва, 1983. Т. 4 / пер. с древнегреч. С. А. Жебелева ; общ. ред. А. И. Доватура. С. 38–57.
4. Бахтин М. М. *Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса*. URL: http://www.bim-bad.ru/docs/bakhtin_rabla.pdf.
5. Вартофский М. *Модели. Репрезентация и научное понимание* / пер. с англ. Москва, 1988. 508 с.
6. Винер Н. *Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине* / пер. с англ. И. В. Соловьева ; под ред. Г. Н. Поварова. Москва, 1958. 216 с.
7. Кокаревич М. Н. *Концептуальное моделирование как форма познания и понимания. Известия Томского политехнического университета*. 2003. Т. 306. № 4. С. 144–148.
8. Корнеев В., Скотнікова Т. *Моделювання як технологія сучасного наукового пошуку. Діалог*. 2015. Вип. 20. С. 275–296. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dialog_2015_20_29.

9. Левицька І. М. Проблема еволюції феномену маніпуляції: культурно-історичний аспект. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки*. 2014. № 4 (73). С. 439–451.
10. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець / пер. з іт. А. Перепаді ; худож.-ілюстратор І. І. Яхін ; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, В. А. Мурликін. Харків, 2007. 511 с.
11. Малков С. Ю. Математическое моделирование исторической динамики: подходы и модели. URL: <http://spkurdyumov.ru/uploads/2013/08/malkov500.pdf>.
12. Марей А. Фома Аквинский и европейская традиция трактатов о правлении. *Социологическое обозрение*. 2016. Т. 15. № 2. С. 87–93. URL: https://sociologica.hse.ru/data/2016/07/01/1115735125/SocOboz_15_2_087-095_Marey.pdf.
13. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. Москва, 1990. 351 с.
14. Платон. Держава / пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ, 2000. 355 с.
15. Плотинский Ю. М. Модели социальных процессов : учеб. пособ. для высш. учеб. завед. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 2001. 296 с.
16. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ, 1997. 838 с.
17. Словарь средневековой культуры / под ред. А. Я. Гуревича. Москва, 2003. 632 с.
18. Althoff G. Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden und Fehde. Darmstadt, 1997. 232 p.
19. David N. The Structure and Logic of Interdisciplinary Research in Agent-Based Social Simulation. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*. Vol. 7. № 3. URL: <http://jasss.soc.surrey.ac.uk/7/3/4.html>.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2017.

Бондаренко І. С. Концептуальное моделирование общественных систем в социоинженерных и культурно-исторических практиках

В статье исследуются основы концептуального моделирования социальной реальности, представленные в интеллектуальных проектах Античности и Средневековья. Основное внимание сосредоточено на изучении социоинженерных практик конструирования социокультурного пространства средствами коммуникации.

Ключевые слова: алгоритм, коммуникация, коммуникационные технологии, концептуальное моделирование, модель, социальная инженерия, стратегема.

Bondarenko I. Conceptual Modeling of Social Systems in The Practices of Social Engineering and Cultural History

This research looks at the fundamentals of conceptual modeling of social reality represented in the intellectual projects of Antiquity and Middle Ages. The main focus is on the study of social engineering practices applied to construct sociocultural space by means of communication.

In the course of the research the author reached the conclusion that conceptual modeling as a form of cognition and methodology for the study of complex social systems constitutes an organic part of the social engineering and cultural history practices. Being at the heart of the first worldview theories, this philosophical strategy enabled comprehensive understanding of the world as well as prospects of its future developments. Conceptual modeling reconstructs desired social reality in the integrated cause and effect matrix with the basic elements of past, present and future. Thinkers were well aware of space-time relationships and assigned them a specific meaning and values. By doing so, they constructed ideal social schemes where a person could be happy and live in a harmonic and just society. Definition of these moral and ethical categories as well as integrity of states depended on the communication potential of a society and the nature of communication between its members. Thus, the first intellectual projects of humanity looked at the society from the social engineering / constructive standpoint and saw it as a system of various interacting social variables. Further research could be aimed at the study of the status of communication in subsequent social engineering practices of mankind.

Key words: algorithm, communication, communication technologies, conceptual modeling, model, social engineering, stratagem.